

Resultaten Nationale Rekeningen enquête in de periode van 2007 tot 2009

Ontwikkeling van Bruto Toegevoegde Waarde, investeringen en loonkosten

Ria Duyndam

Inleiding

Elk jaar wordt van de bedrijven in Curaçao gevraagd om mee te werken aan de jaarlijkse Nationale Rekeningen enquête. Gegevens hieruit worden gebruikt voor het opstellen van de sector bedrijven van de Nationale Rekeningen¹. Voor de bedrijven is het interessant om te weten waar zij staan met hun ontwikkeling, en daarom zullen in dit artikel enige uitkomsten worden belicht van de Nationale Rekeningen enquête over de boekjaren 2007 tot en met 2009.

In dit artikel zullen achtereenvolgens worden beschreven de Bruto Toegevoegde Waarde (BTW), de investeringen en de loonkosten voor de jaren 2008 en 2009. In de tabellen is een kolom met cijfers van 2007 toegevoegd om de ontwikkeling in 2008 te kunnen beschrijven.

De BTW is onderdeel van het Bruto Binnenlands Product, en als zodanig een belangrijke economische indicator. De investeringen zeggen iets over het vertrouwen in de economie en de loonkosten laten het verschil in beloning zien van de verschillende bedrijfstakken.

Methodologie

De Nationale Rekeningen enquête vindt jaarlijks plaats en verschaft o.a. inzicht in inkomsten, uitgaven en exploitatieresultaat van de bedrijven. Er worden definitieve gegevens gevraagd over het voorgaande boekjaar; het laatste jaar waarvan definitieve cijfers beschikbaar zijn is 2009. De enquête over 2009 is begonnen in juni 2010 en het duurt tot ongeveer februari 2011 voordat de meeste bedrijven gerespondeerd hebben. Er is soms sprake van achterstand in de financiële administratie, en ook kunnen bedrijven uitstel krijgen van de belastingdienst voor het inleveren van hun cijfers. Verwerking en analyse nemen vervolgens enkele maanden in beslag, waardoor de cijfers over 2009 dus pas halverwege 2011 ter beschikking komen.

---

¹ Naast enquêtegegevens worden voor het opstellen van de Nationale Rekeningen o.a. ook cijfers van de overheid en de Sociale Verzekeringsbank gebruikt, en import- en exportcijfers.

Bedrijven met 10 werknemers of meer worden elk jaar in de enquête opgenomen. Van de bedrijven met minder dan 10 werknemers wordt een steekproef getrokken, waarna ze 4 achtereenvolgende jaren geënuquêteerd worden. In totaal worden ongeveer 1300 bedrijven benaderd in Curaçao, waarvan 35,5 procent tot de grote bedrijven behoort en de rest tot de kleine bedrijven. Het responspercentage bedraagt meestal 80 – 85 procent.

De verkregen cijfers van de bedrijven worden opgehoogd naar het totale aantal werkenden die uit het jaarlijkse arbeidskrachtenonderzoek (AKO) worden verkregen².

Vergeleken met de sector bedrijven in de Nationale Rekeningen zijn in dit artikel de primaire banken, zelfstandige kleine bus- en taxichauffeurs, huishoudelijk personeel en de raffinaderij niet inbegrepen. De informatie hiervan komt uit andere bronnen en wordt later toegevoegd voor het opstellen van de Nationale Rekeningen.

Definities

Brutoproductie: de omzet plus veranderingen in voorraden. Voor de handel: omzet minus kostprijs (handelsmarge).

Intermediair verbruik: de operationele kosten van een bedrijf, exclusief afschrijvingen, lonen en sociale lasten. Inbegrepen zijn o.a. de kostprijs, utiliteitskosten, transportkosten e.d.

Bruto Toegevoegde Waarde (BTW): de brutoproductie minus het intermediaire verbruik.

Nationale Rekeningen: geven de economische transacties weer tussen de sectoren, die in een bepaald jaar in de nationale economie hebben plaatsgevonden. De Nationale Rekeningen worden in boekhoudkundige vorm weergegeven.

Bruto Binnenlands Product (BBP): de totale productie van goederen en diensten binnen een land. Om het BBP te berekenen wordt de Bruto Toegevoegde waarde van de verschillende sectoren van de economie bij elkaar opgeteld. Deze sectoren omvatten de financiële en niet-financiële instellingen, de huishoudens, de non-profit instellingen en de overheid. Van deze Bruto Toegevoegde waarde worden vervolgens de belastingen minus subsidies op goederen en diensten en de rentemarge afgetrokken om tot het BBP te komen.

Gemiddelde loonkosten

De loonkosten bestaan uit lonen en salarissen, en de sociale lasten (wettelijke premies, maar ook premies voor pensioenverzekeringen en dergelijke).

Om de gemiddelde loonkosten te berekenen worden deze gedeeld door het aantal werknemers.

---

² Ophoogfactor is het aantal werkenden uit de enquête gedeeld door het aantal werkenden uit de AKO, per bedrijfstak

Bruto Toegevoegde Waarde (BTW) per bedrijfstak

Het Bruto Binnenlands Product (BBP) bestaat voor een groot deel uit de BTW van de bedrijven, wat duidelijk te zien is in tabel 1. In 2008 is er een achteruitgang van het aandeel in het BBP met 15,3 procentpunten, maar in 2009 is er weer een toename van 14,4 procentpunten. Het aandeel bedraagt 63 procent in 2009 en is daarmee vrijwel terug op het niveau van 2007.

Tabel 1 Aandeel BTW bedrijven in de economie

	BTW bedrijven	BBP Curaçao	Aandeel
	mln. Naf		%
2007	2.969	4.644	63,9
2008	2.466	5.072	48,6
2009	3.234	5.136	63,0

Bruto Toegevoegde waarde per bedrijfstak

In tabel 2 is te zien dat de stijging van de BTW in 2009 vooral toe te schrijven is aan de ontwikkeling in de financiële dienstverlening. De BTW in deze bedrijfstak neemt toe met 589,1 miljoen gulden in 2009. Dit duidt op herstel na de financiële crisis in 2008.

In 2008 zijn er grote verliezen geleden door de pensioenfondsen op buitenlandse beleggingen. Andere bedrijven, vooral die in de offshore zijn wel vooruit gegaan in 2008. In 2009 is de positie van de pensioenfondsen weer verbeterd, maar nu zijn het de offshorebanken en -bedrijven die de nasleep van de financiële crisis voelen, en een lagere BTW hebben dan in 2008.

In vergelijking met de andere bedrijfstakken is het aandeel van deze bedrijfstak in de totale BTW in 2007 en 2009 het hoogst (respectievelijk 26,9% en 21,8%). In 2008 is het aandeel gedaald tot slechts 4,7 procent.

De bedrijven in groot- en kleinhandel vertonen een stijgende lijn van de BTW vanaf 2007 en vormen hiermee de tweede grootste bedrijfstak (tabel 2). Het zijn vooral de groothandelsbedrijven in voeding en hardware die hieraan bijdragen, en ook enkele autohandelaren. Bedrijven in de Freezone reageren verschillend op lokale ontwikkelingen, sommige bedrijven gaan vooruit en andere juist achteruit.

De BTW stijgt in 2008 met 78,3 miljoen gulden en in 2009 met 45,7 miljoen. Het aandeel in de totale BTW is in 2008 het hoogst van alle bedrijfstakken (21,2%). In 2009 is dit gedaald tot 17,6 procent.

De derde grootste bedrijfstak is "transport en communicatie" met een BTW die in 2007 325,7 miljoen gulden bedraagt en in 2009 is gestegen tot 427,5 miljoen. Vooral de ontwikkeling van de lokale luchtvaartmaatschappijen speelt hierbij een grote rol, maar ook de internetproviders en telefoonmaatschappijen groeien elk jaar.

Het aandeel van deze bedrijfstak in de totale BTW is het hoogst in 2008 (16,2%).

Bijna alle overige bedrijfstakken hebben in 2009 een hogere BTW dan in 2008 en in de meeste gevallen ook hoger dan in 2007. Alleen horeca en industrie zijn achteruitgegaan in 2009. Hotels hebben in 2009 een slecht jaar gehad en laten bijna allemaal een daling zien van de BTW. In 2008 doen de hotels het veel beter dan in 2007 en is er een groei van de BTW te zien. Sinds 2003 is er elk jaar sprake geweest van een toename van de BTW in deze bedrijfstak

In de bedrijfstak industrie zijn verschillende bedrijven verantwoordelijk voor de afname in 2009. Vanwege de diversiteit in deze bedrijfstak is niet eenduidig aan te geven in welke branche het slecht is gegaan.

Tabel 2 Bruto toegevoegde waarde bedrijven naar bedrijfstakken							
	2007	2008	2009		2007	2008	2009
	* mln Naf				%		
Landbouw, veeteelt, visserij en mijnbouw	24.4	23.1	23.4		0,8	0,9	0,7
Industrie*	148.2	174.9	163.1		5,0	7,1	5,0
Nutsbedrijven	166.6	117.4	221.4		5,6	4,8	6,8
Bouwnijverheid	236.0	247.4	260.4		7,9	10,0	8,1
Groot- en kleinhandel	445.5	523.8	569.5		15,0	21,2	17,6
Horeca	141.4	174.9	148.4		4,8	7,1	4,6
Transport en communicatie**	325.7	400.6	427.5		11,0	16,2	13,2
Financiële dienstverlening***	797.9	115.5	704.6		26,9	4,7	21,8
Zakelijke dienstverlening	340.1	325.0	338.3		11,5	13,2	10,5
Particulier onderwijs	21.9	20.4	21.2		0,7	0,8	0,7
Medische en sociale dienstverlening	180.4	209.1	211.1		6,1	8,5	6,5
Overige dienstverlening****	141.0	134.0	144.9		4,7	5,4	4,5
Totaal	2969.1	2466.0	3233.9		100,0	100,0	100,0

* exclusief raffinaderij

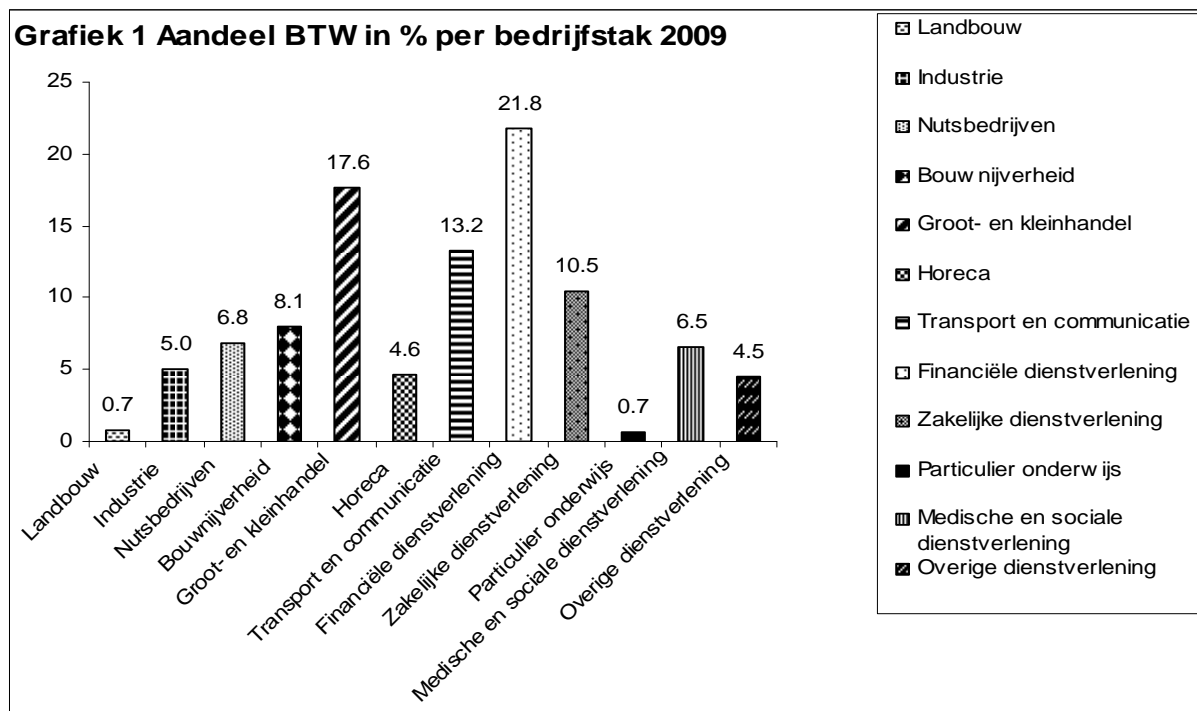
** exclusief taxi's en buschauffeurs

*** exclusief primaire banken

**** exclusief huishoudelijke hulpen

Noemenswaardig is nog de ontwikkeling van de BTW bij de nutsbedrijven. In 2008 vindt er een daling plaats van de BTW (-49,2 miljoen gulden), maar in 2009 neemt de BTW weer toe met 104 miljoen gulden. De daling in 2008 wordt veroorzaakt door de fluctuatie van de internationale brandstofprijzen

In grafiek 1 wordt de relatieve verdeling van de BTW per bedrijfstak weergegeven voor 2009. Deze verdeling blijft ongeveer hetzelfde voor de andere jaren, met uitzondering van de eerdergenoemde ontwikkeling in de financiële dienstverlening.

Investerings per categorie en per bedrijfstak

De investeringen van een bedrijf bestaan uit investeringen in materiële vaste activa zoals gebouwen en terreinen, transportmiddelen, computers en software, inventaris en equipment. Bij vertrouwen in de economie zal een bedrijf over het algemeen méér investeren om uit te kunnen breiden of te vervangen.

Investerings per categorie

In tabel 3 is te zien dat de investeringen in 2008 het hoogste zijn geweest met 542,3 miljoen gulden. Ten opzichte van 2007 gaat het hier om een toename van 141,9 miljoen gulden. Er is in 2008 voor 96,6 miljoen gulden méér geïnvesteerd in bedrijfsgebouwen, een stijging van 27,9 procentpunten. In andere bouw- en grondwerken³ zijn de investeringen met 22 miljoen gulden toegenomen (51,3 procentpunten). In transportmiddelen is 28,8 miljoen gulden méér geïnvesteerd (82,3 procentpunten).

In 2009 gaan de investeringen achteruit met 98,4 miljoen gulden. Er wordt minder gebouwd, maar er wordt wel meer geïnvesteerd in computers en software.

In 2008 en 2009 zijn er gronden en terreinen verkocht, vandaar dat er in deze jaren sprake is van negatieve investeringen.

	2007	2008	2009
	* mln Naf		
Bedrijfsgebouwen (inclusief grond)	75.5	172.1	80.1
Andere bouw- en grondwerken	42.9	64.9	54.8
Gronden en terreinen (onbebouwd)	3.5	-3.8	-7.9
Transportmiddelen	35.0	63.8	53.2
Computers en software	21.3	26.2	41.3
Machines, installaties, inventaris	222.2	219.1	222.4
Totaal	400.4	542.3	443.9

Investerings per bedrijfstak

De hoogste toename van de investeringen in 2008 vindt plaats in de bedrijfstak financiële dienstverlening (65,3 miljoen gulden méér, zie tabel 4). Er wordt voornamelijk in gebouwen geïnvesteerd (62 miljoen), en daarnaast ook in computers (9 miljoen), inventaris (8 miljoen) en transportmiddelen (4 miljoen). Genoemde investeringen worden vooral door de offshorebanken gedaan in dat jaar.

In 2009 nemen de investeringen in deze bedrijfstak af tot 36,2 miljoen gulden, waarvan 16,5 miljoen wordt geïnvesteerd in gebouwen, 11,5 miljoen in computers en 6 miljoen in inventaris.

Het aandeel in de totale investeringen is het hoogst in 2008 (15,5%).

De investeringen van de horecabedrijven nemen ook flink toe in 2008 met 52 miljoen gulden. Net als bij de financiële dienstverlening wordt er in deze bedrijfstak ook het meest geïnvesteerd in gebouwen, namelijk nieuwbouw en uitbreiding door de hotels (45 miljoen gulden). Daarnaast gaat er een groot bedrag naar de inrichting van nieuwe hotelkamers (39 miljoen gulden).

³ Dit zijn bijvoorbeeld parkeerplaatsen

In 2009 vindt, net als bij de financiële dienstverlening, ook hier een afname van de investeringen plaats (69,9 miljoen gulden minder). Enkele hotels investeren in uitbreiding (13 miljoen gulden) en verder wordt er door verschillende restaurantbedrijven geïnvesteerd in inventaris (5 miljoen).

In 2008 is het aandeel van deze bedrijfstak in de totale investeringen het hoogst met 16,8 procent.

De bedrijfstak met de meeste investeringen elk jaar is "transport en communicatie". Vanaf 2007 nemen deze geleidelijk toe en bedragen in 2009 119,1 miljoen gulden (26,8% van de totale investeringen). In 2008 wordt er voor 28 miljoen gulden geïnvesteerd in transportmiddelen (o.a. in sleepboten) en voor 75 miljoen gulden in equipment voor lokale telefoonmaatschappijen.

In 2009 zijn de investeringen in transportmiddelen en equipment wat minder, respectievelijk 20 en 72 miljoen gulden (dezelfde maatschappijen als in 2008). Hiernaast is er voor bijna 20 miljoen geïnvesteerd in computers door de communicatiebedrijven.

De nutsbedrijven hebben het aandeel in de totale investeringen meer dan verdubbeld in 2009, van 7,5 procent naar 15,5 procent. Nominaal betekent dit een stijging van de investeringen met 28,4 miljoen gulden. Het meest wordt geïnvesteerd in machines en installaties (44 miljoen gulden), en daarnaast in andere bouw- en grondwerken (24 miljoen gulden).

Tabel 4 Bruto investeringen in vaste activa, per bedrijfstak

	2007	2008	2009		2007	2008	2009
	* mln Naf				%		
Landbouw, veeteelt, visserij en mijnbouw	1.7	2.9	3.7		0,4	0,5	0,8
Industrie*	28.1	25.4	13.9		7,0	4,7	3,1
Nutsbedrijven	35.6	40.6	69.0		8,9	7,5	15,5
Bouwnijverheid	17.4	17.2	10.6		4,4	3,2	2,4
Groot- en kleinhandel	51.2	71.9	70.4		12,5	13,3	15,9
Horeca	39.0	91.0	21.1		9,8	16,8	4,8
Transport en communicatie**	105.4	113.0	119.1		26,4	20,8	26,8
Financiële dienstverlening***	18.7	84.0	36.2		4,7	15,5	8,2
Zakelijke dienstverlening	69.3	35.8	36.3		17,4	6,6	8,2
Particulier onderwijs	3.2	4.0	3.6		0,8	0,7	0,8
Medische en sociale dienstverlening	10.6	20.9	25.9		2,7	3,9	5,8
Overige dienstverlening****	20.1	35.5	34.0		5,0	6,5	7,7
Totaal	400.4	542.3	443.9		100,0	100,0	100,0

* exclusief raffinaderij

** exclusief taxi's en buschauffeurs

*** exclusief primaire banken

**** exclusief huishoudelijke hulpen

Loonkosten per bedrijfstak en per werknemer

De loonkosten bestaan uit de bruto lonen en salarissen, sociale lasten en overige personeelskosten (vakantie-uitkering, bonussen, onkostenvergoedingen en dergelijke). Betalingen aan uitzendkrachten worden alleen bij de uitzendbureaus meegenomen als loonkosten, niet bij de bedrijven waar de uitzendkrachten te werk zijn gesteld.

Loonkosten per bedrijfstak

Vanaf 2007 vertonen de loonkosten een stijgende lijn (tabel 5). In 2008 nemen deze toe met bijna 187,1 miljoen gulden (een stijging van 10,6 procentpunten), en in 2009 komt hier nog eens 74,3 miljoen bij (+ 3,8 procentpunten). In bijna alle bedrijfstakken stijgen de loonkosten zowel in 2008 als in 2009. In 2008 is alleen bij de particuliere onderwijsinstellingen een lichte daling van 200 duizend gulden te zien, en in 2009 dalen de loonkosten in de financiële dienstverlening met 17,3 miljoen gulden.

De hoogste stijging van de loonkosten vindt plaats in 2008 in “transport en communicatie” (54,5 miljoen gulden). Deze stijging vindt vooral in de telecommunicatie plaats, waarbij de werknemers gemiddeld zo’n 30 duizend gulden per jaar méér zijn gaan verdienen. Zowel in 2008 als in 2009 vindt bij bijna alle bedrijven in deze bedrijfstak een verhoging van de loonkosten plaats. Maar in 2009 is de toename van de loonkosten beduidend lager dan die van 2008 (10,5 miljoen gulden), en is zowel in transport als in communicatie te vinden.

Tabel 5 Loonkosten per bedrijfstak

	2007	2008	2009		2007	2008	2009
	* mln Naf				%		
Landbouw, veeteelt, visserij en mijnbouw	12.5	14.5	15.1		0,7	0,7	0,7
Industrie*	109.0	121.4	127.7		6,2	6,2	6,3
Nutsbedrijven	68.7	76.5	91.6		3,9	3,9	4,5
Bouwnijverheid	193.4	212.3	226.7		10,9	10,9	11,2
Groot- en kleinhandel	323.2	333.6	352.6		18,3	17,1	17,4
Horeca	90.0	107.5	110.4		5,1	5,5	5,4
Transport en communicatie**	192.9	247.4	257.9		10,9	12,6	12,7
Financiële dienstverlening***	284.0	305.7	288.4		16,1	15,6	14,2
Zakelijke dienstverlening	209.1	224.2	232.9		11,8	11,5	11,5
Particulier onderwijs	18.9	18.7	18.9		1,1	1,0	0,9
Medische en sociale dienstverlening	174.4	197.9	199.3		9,9	10,1	9,8
Overige dienstverlening****	92.6	96.1	108.8		5,2	4,9	5,4
Totaal	1,768.7	1,955.8	2,030.1		100,0	100,0	100,0

* exclusief raffinaderij

** exclusief taxi's en buschauffeurs

*** exclusief primaire banken

**** exclusief huishoudelijke hulpen

In groot- en kleinhandel komen de hoogste loonkosten voor. In de periode 2007 tot en met 2009 is er een stijging van 29,4 miljoen gulden, waardoor de loonkosten in 2009 meer dan 350 miljoen bedragen. Het aandeel in de totale loonkosten neemt af in 2008

(-1,2 procentpunten), en stijgt weer iets in 2009 (0,3 procentpunten) om uit te komen op 17,4 procent.

In deze bedrijfstak bevinden zich de meeste werknemers, 23,7 procent van het totaal.

De financiële dienstverlening volgt op de groot- en kleinhandel wat de hoogte van de loonkosten betreft. In 2008 nemen de loonkosten toe met 21,7 miljoen gulden (+7,6 procentpunten, maar in 2009 is er een daling van 17,3 miljoen gulden (-5,7 procentpunten).

In het jaar van de financiële crisis (2008) is bij de meeste offshorebedrijven en -banken nog sprake van een stijging van de loonkosten ondanks lichte afname van het aantal werknemers. Maar in 2009 wordt er gekort in het personeelsaantal bij deze bedrijven en dalen de loonkosten.

De verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen hebben een andere ontwikkeling van de loonkosten. Deze blijven in 2008 ongeveer gelijk aan die van 2007, maar nemen met 6 miljoen gulden toe in 2009.

Het aandeel van de financiële dienstverlening in de totale loonkosten daalt vanaf 2008, en bedraagt 14,2 procent in 2009.

Het aandeel in de totale loonkosten van de nutsbedrijven is relatief het meest gestegen (0,6 procentpunten).

Gemiddelde loonkosten per werknemer

De gemiddelde loonkosten per werknemer nemen, net als de hoogte van de loonkosten, geleidelijk toe vanaf 2007. In 2009 verdient een werknemer gemiddeld bijna 51 duizend gulden per jaar, tegenover ruim 47 duizend in 2007, en bijna 50 duizend in 2008 (tabel 6).

De nutsbedrijven hebben de hoogste loonkosten per werknemer. In 2007 bedragen deze 91 duizend gulden per werknemer, maar in 2009 zijn deze toegenomen tot 126,1 duizend gulden per werknemer. In vergelijking met 2008 zijn deze kosten met 20,7 duizend per werknemer gestegen. Gedeeltelijk komt dit door een afname van het aantal personeelsleden, maar de loonkosten zelf zijn ook omhoog gegaan (zie ook tabel 5).

De bedrijven in de financiële dienstverlening hebben na de nutsbedrijven de hoogste loonkosten per werknemer, maar deze zijn sinds 2007 wel licht aan het afnemen. Een werknemer verdient in 2009 gemiddeld 4,4 duizend gulden minder dan in 2007.

In 2008 is er sprake van een toename van het aantal werknemers in deze bedrijfstak, terwijl de loonkosten relatief minder stijgen, wat dus invloed heeft op de loonkosten per werknemer.

In 2009 nemen, zoals eerder gezegd, de loonkosten af met 17,3 miljoen gulden, maar het aantal werknemers daalt veel minder sterk. Het zijn vooral de offshore bedrijven en trustkantoren waar het aantal werknemers afneemt in 2009.

Tabel 6 Gemiddelde loonkosten per werknemer, per bedrijfstak

	2007	2008	2009
	* 1.000 Naf		
Landbouw, veeteelt, visserij en mijnbouw	32.0	32.3	32.7
Industrie*	42.1	42.6	45.2
Nutsbedrijven	91.0	105.4	126.1
Bouwnijverheid	43.9	46.7	46.2
Groot- en kleinhandel	35.8	35.9	37.1
Horeca	24.4	29.1	30.5
Transport en communicatie**	70.4	82.2	84.0
Financiële dienstverlening***	110.6	110.2	106.2
Zakelijke dienstverlening	39.7	39.4	40.2
Particulier onderwijs	56.1	52.6	53.0
Medische en sociale dienstverlening	57.8	60.2	59.8
Overige dienstverlening****	36.3	38.6	43.1
Totaal	47.3	49.9	50.9

* exclusief raffinaderij

** exclusief taxi's en buschauffeurs

*** exclusief primaire banken

**** exclusief huishoudelijke hulpen

Werknemers in transport en communicatie verdienen in 2009 gemiddeld 84 duizend gulden per werknemer en komen hiermee op de derde plaats voor wat betreft de loonkosten per werknemer. Sinds 2007 zijn de werknemers in deze bedrijfstak 13,6 duizend gulden per jaar méér gaan verdienen. Vooral in 2008 gaan de loonkosten per werknemer sterk omhoog (gemiddeld 11,8 duizend gulden op jaarbasis). Het aantal werknemers in deze bedrijfstak neemt toe in dat jaar met 270, maar de loonkosten stijgen relatief veel meer. In 2009 komen er minder werknemers bij en gaan ze gemiddeld 1800 gulden per jaar méér verdienen.

In tabel 5 is te zien dat de loonkosten in het particuliere onderwijs, net als die van "landbouw, veeteelt, visserij en mijnbouw", het laagste zijn van alle bedrijfstakken. De gemiddelde loonkosten liggen echter elk jaar ruim boven het totale gemiddelde per werknemer, omdat de loonkosten over minder werknemers verdeeld hoeft te worden.

Samenvatting

Door de wereldwijde economische crisis in 2008 bedraagt de bijdrage van de bedrijven aan het Bruto Binnenlands Product minder dan 50 procent. Dit wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door de verliezen op buitenlandse beleggingen van de pensioenfondsen.

In 2009 stijgt deze bijdrage tot 63 procent.

De nutsbedrijven ondervinden in 2008 het gevolg van de fluctuerende oliepijzen, maar in 2009 is er weer sprake van herstel.

De bedrijfstakken met de hoogste BTW zijn de financiële dienstverlening, groot- en kleinhandel en "transport en communicatie". De meeste bedrijfstakken laten een groei zien in 2009, met uitzondering van horeca en industrie.

In 2008 is er een toename te zien van de investeringen in gebouwen, waarvan een groot gedeelte in hotels en in offshorebanken. In de andere jaren wordt er het meest geïnvesteerd in inventaris, machines e.d. In 2009 is er een toename van de investeringen in computers en software.

De hoogste investeringen vinden plaats in de bedrijfstak "transport en communicatie", zowel in transportmiddelen als in communicatieapparatuur.

De loonkosten nemen jaarlijks toe vanaf 2007, met de hoogste stijging in 2008 bij "transport en communicatie". Groot- en kleinhandel heeft de hoogste loonkosten in vergelijking met de andere bedrijfstakken, hierna volgt financiële dienstverlening en "transport en communicatie".

De gemiddelde loonkosten per werknemer nemen eveneens jaarlijks toe. De nutsbedrijven hebben de hoogste loonkosten per werknemer. Deze bedragen meer dan 126 duizend gulden per werknemer in 2009. Financiële dienstverlening zit hier 20 duizend gulden per werknemer onder. Groot- en kleinhandel met de hoogste totale loonkosten moet dit bedrag over meer werkenden delen en komt hierdoor met de gemiddelde loonkosten per werknemer veel lager uit dan eerder genoemde bedragen.